

M. Korchmáros Valéria

FUNKCIONÁLIS SZEMPONTOK A LATINOKTATÁSBAN

I

A bölcsészettudományi karokon folyó latinoktatás minden gondja -- beleértve a szakosképzését is -- szorosan összefügg a latinoktatásnak az ország oktatáspolitikájában kijelölt szerepével. Nemcsak nálunk, így van ez az egész világon. Mindenütt folyik a harc az órákért és percekért, amelyeket az egyes tudományszakok le szeretnének kötni maguknak az életre felkészülő fiatalok egyre hosszabbra nyúló tanulóiidejéből. Az utóbbi nemszedékek hatalmas tudismennyiséget halmoztak fel, olyan információkat, amelyek nélkülözhetetlenek az újabb generációk számára a világban való eligazodáshoz, sőt, távlatban a létfenntartáshoz; nyilvánvaló, hogy ezek helyet és időt követelnek a maguk számára, s még nyilvánvalóbb, hogy terjeszkedésük csak a régi, a szó mindkét értelmében "klasszikus" tantárgyak rovására képzelhető el mindenféle oktatási programban. Túl vagyunk talán olyan túlzó nézeteken, amelyek a latin oktatását teljesen törölték volna az elsajátításra méltónak ítélt ismeretek közül -- legalábbis ami a hivatalos álláspontot illeti. A valóságban azonban azt látjuk, hogy gyakran -- és jogosan! -- érzi szükségét a legtöbb latintanár /és tudós klasszika-filológus is/,

hogy szaktudományának védelmére keljen, és létjogosultságát a modern oktatási rendszerben is bebizonyítsa. Bizonyítania kell "felfelé", az oktatásügy felelős szervei előtt, hogy latint tanítani szükséges, -- és bizonyítania kell "lefelé" is, a nagyközönség előtt, hogy latint tanulni érdemes, hasznos és szép is.

Nem hiszem, hogy nekem itt, most, e fórumon bárkit is meg kellene győznöm arról, mennyire szükséges a latin nyelvtudás a történésznek, a nyelvésznek, az irodalomtörténésznek, a filozófia kutatójának. Ám ha belelapozunk az utóbbi évtized latin nyelvoktatási szakirodalmába, feltűnhet: nagyon erősen foglalkoztatja a szerzőket, hogy milyen didaktikai fogásokkal tehetnék népszerűbbé tárgyukat, s a tantervek, tananyagok kidolgozásában is fontos, olykor túlzottan is fontos szempontként érvényesül a kedvcsinálás. Érthető, hiszen a fakultatív rendszerű nyelvoktatás keretei között az oktatáspolitikai legmegértőbb támogatása mellett is zátonyra futhat a latintanítás ügye, ha a potenciális érdeklődőket elriasztja a tárgy nehézsége, "szárazsága", és különösen az, ha nem látják értelmét az erőfeszítésnek.

Az azonban már vitatható, hogy helyes-e az olyan kedvcsinálás, amely a nyelvtanítást, a rendszeres nyelvtant és az eredeti szövegek olvastatását száműzi a latinoktatásból, s ez így az antik civilizációnak fordí-

tásokból, másodkézből való ismertetésével "latinpótló" tárgyú népszerűsödik.¹

Sokan próbálják hatékonyabbá tenni a latin nyelv tanítását a modern oktatási segédeszközök és módszerek alkalmazásával,² és határozott törekvéseket tapasztalhatunk arra, hogy a nyelvtudomány legújabb, gyakran még le sem üledett eredményeivel frissítsék fel a klasszikus nyelvek hagyományos módon való vizsgálatát, oktatását.³

A középiskolai latinoktatás szakembereit nálunk is erősen foglalkoztatja a nyelvtanítás modernizálása, ezt számos tanulmány, cikk is bizonyítja;⁴ sajnálatos módon azonban úgy tűnik, mintha felsőfokon megrekedt volna a latin nyelv kutatása Magyarországon. Az elmúlt két évtizedben jelentek ugyan meg egyetemi jegyzetek a latin szakosok számára, ezek azonban terjedelmükben és -- ettől bizonyára nem függetlenül -- tartalmukban is szerény összegezései csupán a hagyományokban gazdag latin nyelvtudomány korábbi megállapításainak.⁵ Önálló kutatási eredményekről beszámoló tanulmányokkal azonban egyedül Tóttósy Csaba jelentkezett, aki nem vallja magát egyik modern nyelvtudományi irányzat követőjének sem, de bebizonyította, hogy a nyelvi és nyelvhasználati tények alapos ismeretében "hagyományos" szemlélettel is lehet újabbat /s igazabbat!/ mondani még mindig a latin szintaxisról.⁶ Zsilka János 1971-ben megjelent

könyvében saját transzformációs elméletét a magyar, latin és görög mondatformákon dolgozta ki,⁷ erről azonban a magyar klasszika-filológusok mindmáig nem látszanak tudomást venni egy ismertetés erejéig sem.

Paradox helyzet állt így elő: a magyarországi latin nyelvtudományban az alapkutatók -- az említett kivételektől eltekintve -- évtizedek óta szünetel; ugyanakkor a megújulás szükségességét sürgetően érző latintanárok dicséretes erőfeszítéssel próbálják vitorlájukba fogni az új szeleket. De mert szakmán belül elmarad az avatott segítség, a modern nyelvek oktatási gyakorlatából próbálják alkalmazni a hasznosnak tűnő újdonságokat.⁸ -- A nyelvtudománynak van azonban egy fordított paradoxonja is. Egymást érik a nyelvről írt monográfiák, a strukturalista, generatív, transzformációs, glosszematikus, tagmémikus, formális vagy funkcionális nyelvleírások, kontrasztív nyelvhasználatok, azonban ezek megállapításaiból a gyakorló nyelvtanár /középiskolában!/ csak keveset tud hasznosítani. S különösen, ha a latinról van szó, átgaskodnak az emberben a kérdőjelek: mi értelme van latinórán mondatmodellek automatizálásának, latin nyelvű kérdős-feleletesdinek? Hiszen nekünk nem aktiv -- és kulináris -- kifejezőkészség birtokába kell juttatnunk tanítványainkat, hanem arra volna szükség, hogy megértsék és felhasználják, esetleg mások számára is

tolmácsolbassák korábbi kultúrák máig aktuális üzenetét.

Es azonban egyre inkább veszélybe kerül. Hovatóvább fatális circulus viciosus-szá válnak a szakember-utánpótlás nehézségei az egész klasszika-filológiában, éppen a nyelvi, nyelvtudásbeli akadályok miatt. Hogy ez nem vaklárma, azt talán a legékeesszólóbban az a csend bizonyítja, amely a még mindig sokoldalú és színes magyar klasszika-filológián belül épp a latin nyelvtudományban honol. Láttuk: Magyarországon több mint két évtized alatt mindössze ketten kértek szót a latin grammatika tárgyában: egy indológus és egy általános nyelvész.

Asóta, hogy Saussure elhatárolta egymástól a langue és a parole területeit, a nyelvtudomány legtöbb irányzata programszerűen szorítkozott a langue tényeinek vizsgálatára. A parole jellegű vizsgálatokat azzal utasították el, hogy a beszéd körébe tartozó egyedi és egyszeri jelenségek az egzakt tudomány számára megfoghatatlanok. Kérdéssé vált a mondat tanulmányozásának létjogosultsága is, de talán mert ennek szükséges és lehetséges volta nagyon is nyilvánvaló, azokat az univerzális törvényszerűségeket kezdték keresni és a "nyelv" szintjébe bekebelezni, amelyek a mondatok megalkotásában szerepet játszhatnak. Így jutottak el a mondatmodelleknek, mondatformáknak nevezett egységekig.

Ezeket a sémákat úgy tekintették, mint a nyelvi eszközkészlet elemeit. A langue jelenségei közé így be-csempészett mondat a nyelvtudomány érdeklődésének homlokterébe került.

Csakhogy ezek a langue-jellegűnek nyilvánított mondatformák lombikmondatok, a belőlük derivált-transzformált -- és tanulmányozott! -- származékok pedig gyakran toraszülöttek.

Nem kell azonban a mondatot kiragadnunk természetes környezetéből, megfosztani természetes rendeltetésétől, ha meghagyva a mondatot a "beszéd" elemének, természetes egységének, elismerjük, hogy a beszéd is lehet tudományos elemzés tárgya, mert az élő nyelvhasználatnak ugyanúgy megvannak a maga törvényszerűségei, mint az ebből kikristályosodott nyelvnek, csak sokkal változatosabbak és változékonyabbak, mert közvetlenebbül reagálnak az anyagi valóságtól meghatározott egyéni és társadalmi tudat komplex összefüggéseire.

Számnyolcvan fokos fordulatot jelent a nyelvszemléletben annak a felismerése, hogy a nyelv "nem önálló és főleg nem öncélú létező",⁹ hanem bonyolult és finom eszközkészlet, amely arra való, hogy végtelenül sokrétű mondanivalóinkat adekvát módon ki tudjuk fejezni. Ez a szemlélet aztán meghatározza a kutatási módszert is: a mondattanban például

úgy, hogy nem spekulatívan létrehozott derivációkat tanulmányozunk, hanem a konkrét mondatokat, amelyek adott közlési helyzetben születtek meg, s mindig azért, hogy a megnyilatkozó mondanivalóját a társadalomnak közvetítsék. -- Jogosult-e, eléggé tudományos-e ez a módszer? E kérdésre másik kérdéssel válaszolunk: elképzelhető-e egy jelenségnek, adott esetben a mondatnak a teljes megismerése, ha nem tanulmányozzuk a maga eleve közegében, működés közben? A környezettel való kapcsolat, a lehetőségek és megkötöttségek, kölcsönös függőségek figyelembevétele a dialektikus tudomány szemléletben sine qua non; a magunk részéről nem tartjuk elképzelhetőnek a nyelv vizsgálatát annak a használat felől való megközelítése nélkül.

Ez a fajta nyelv szemlélet a nyelvoktatás gyakorlatát is átformálja, tartalmában éppúgy, mint módszerében. Tartalmában azért, mert az új alapállásból kiindult kutatás újabb összefüggéseket tár fel, melyek fényben unalomig ismerni vélt tények egészen új értékrend szerint illeszkednek bele a rendszerbe; módszerében pedig azért, mert nemcsak azt szabja meg ez a szemlélet, hogyan jutunk el valamely felismerésig, hanem azt is, hogyan vezessük rá tanítványainkat e felismerésekre.

Hogyan jelentkeznek ezek a kérdések a gyakorlatban, nevezetesen az olyan latinoktatásban, amelynek célja elsődlegesen nem a latin kultúra terjesztése, hanem a latin nyelv rendszerének megismertetése?

Mindenekelőtt szövegközpontúságot jelent az oktatási módszerben, mégpedig eredeti szövegek alapján. Holt a nyelv, amelyet tanítunk, s ez előny, mert nem változik már, minden ránk maradt megnyilatkozás értéke ugyanaz, ami ezelőtt 2000 évvel is volt, amikor leírták. De hátrány is, hiszen csakis kívülről közelíthetjük meg, s egyetlen vizsgálóját sem igazítja el az anyanyelvi értékű kompetencia, amely megóvhatná a félreértésektől, a saját anyanyelvéből interferált bele-magyarúzásoktól. De sohase feledjük, hogy amikor e mozdulatlanságba merevedett szövegek megszülettek, élő nyelvhasználat termékeiként szerkesztődtek össze, s sohasem azért, hogy egy grammatikai tételt illusztráljanak velük. Ezt épp azok a mondattöredékek, kiragadott szövegrészek bizonyítják, amelyeket a grammatikusok és retorikusok példatáraiban találunk. Ezek a töredékek gyakran rég elfeledett szerzők rég elveszett műveiből származnak, -- de mindig idézetek! A régi grammatikusok megmutatták, milyen közlési szituációban, milyen kifejezési formákat találtak megfelelőnek a megszólalók, de nem találtak ki és alakították át egymásba mesterséges kreációkat, jóllehet kompetenciájuk

erre inkább felhatalmazta volna őket, mint a huszadik század iskolamestereit.

Nem nélkülözhetjük a nyelvoktatásban a kiragadott mondatok elemzését, mint ahogy nem nélkülözheti az anatómiai tanulmányokat a leendő orvos sem. De e mondatokat igazán csak akkor értettük meg, ha feltártuk közlési funkciójukat is.

A funkcionális beágyazottság függvényében vizsgálja a mondat konstrukcionális sajátosságait többek által vitatott mondatelméletében Deme László.¹⁰ Kutatási eredményeinek gyakorlati alkalmazását ő maga nyújtja magyar nyelvi anyagon kidolgozott mondatelemzési módszerével.¹¹ E mondatelemzési módszert mások is gyümölcsöző módon alkalmazták,¹² s bebizonyosodott, hogy a magyar nyelvleírásban alkalmas olyan összefüggések feltárására, amelyek a szinteződés és tömbösödés pontos feltérképezése nélkül homályban maradnak. Plaszkony László az anyanyelvi oktató-nevelő tevékenység szempontjából véve számba a mondatelemzési lehetőségeket és formákat, így nyilatkozik: "Deme László szinteződési és tömbösödési elve számos használható, új gondolatot vet fel, életképesnek mutatkozik, mégis úgy tűnik, egyelőre nem fog elterjedni az iskolai oktatásban, hiszen számos ellenvélemény, tartózkodás mutatkozik vele szemben."¹³ -- Ez a megállapítás lehet, hogy találóan jellemzi a pillanatnyi oktatási helyzetet, a benne bűvő állásfogl-

lással, pontosabban az állásfoglalás hiányával vitába kell szállni. Mert helyes, hogy tartózkodunk addig, amig egy elvet nem látunk át egészen; ellenvéleményünk is lehet: fejtsük ki, bizonyítsuk be az új elv tarthatatlanságát. De ha valamint hasznosnak, gondolatébresztőnek és életképesnek látunk magunk is, kár annak az elfogadásáról, alkalmazásáról, terjesztéséről vagy éppen alkotó továbbfejlesztéséről lemondani csak azért, mert nem egyezik meg a többség által addig vallott felfogással.

Deme László mondatfelfogásának helyességét a magyar mondat vonatkozásában egyre többen látják igazolhatónak. Hogy e felfogás mennyiben terjeszthető ki "a" mondatra, csak akkor dől el, ha más nyelveken is kipróbáltuk. A dolgozatom második részében tárgyalandó latin szintaktikai jelenség talán alkalmas annak bemutatására, miért érdemes ezzel a funkcionális szemlélettel felülvizsgálni az eddig ismerteket.

II

Az accusativus cum infinitivo-nak kétféle használatát tartjuk számon: egyrészt tárgyi funkciót tölthet be bizonyos tranzitív igék mellett, másrészt alanyként szerepelhetnek az úgynevezett személytelenül használt állitmányok alanyaként.

Történetileg minden bizonnyal az előbbieken találhatjuk meg a szerkezet kialakulásának kulcsát. Talán úgy, hogy az állitmány egyaránt tárgyként fűzte magához az alárendelt cselekvésfogalmat és annak hordozóját:¹⁴

$$\left. \begin{array}{c} \text{doceo} \\ \downarrow \\ \text{[ego]} \end{array} \right\} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{te} \end{array} \left. \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{scribere} \end{array} \right\} \times \left\{ \begin{array}{c} \text{doceo} \\ \downarrow \\ \text{[ego]} \end{array} \right\} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{te} \end{array} \left. \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{litteras} \end{array} \right\} \begin{array}{c} \text{Á} \\ \downarrow \downarrow \downarrow \\ \text{[A]} \text{T T} \end{array}$$

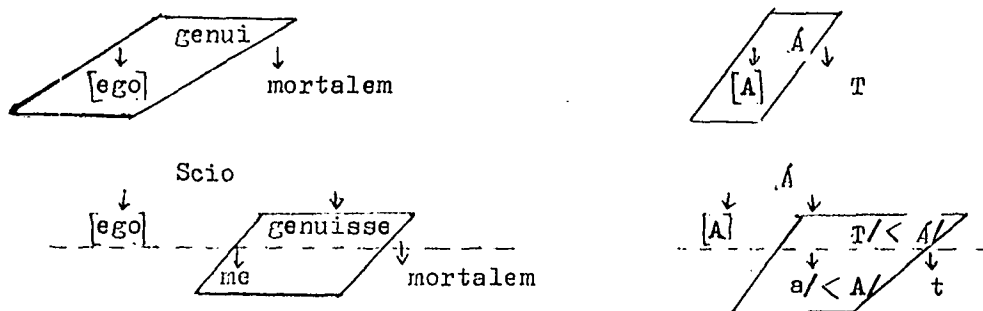
Vagy talán még inkább úgy, ahogy Tóttösy magyarázta,¹⁵ hogy a verbum regens tárgyának állapotát határozta meg eredetileg az infinitivus, amely származását illetőleg locativusidativus, s ez esetben attributum praedicativumi analógiák hatására értékelődhetett át accusativusnak:

$\begin{array}{c} \text{video} \\ \downarrow \\ \text{[ego]} \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{patrem} \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{--gaudere} \end{array}$ $\begin{array}{c} \text{Á} \\ \downarrow \downarrow \downarrow \\ \text{[A]} \text{T -- H} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{video} \\ \downarrow \\ \text{[ego]} \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{patrem} \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ \text{gaudentem} \end{array}$ $\begin{array}{c} \text{Á} \\ \downarrow \downarrow \\ \text{[A]} \text{T} \\ \downarrow \\ \text{hj} \end{array}$

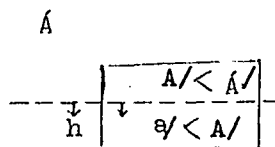
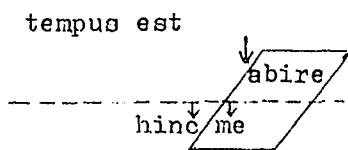
Az alanyként szereplő szerkezetekben nyilvánvalóan a tárgyiak mintájára áll accusativusban a főnév; az analógiás hatás azonban csak akkor jöhet létre, amikor már kellőképp megszilárdult, accusativusi formában grammatikalizálódott az a tartalmi viszony, amely fenn-

áll az adott közlési folyamatban másodlagossá degradálódott, másik igétől függővé vált igefogalom s az őt hordozó szubsztanciafogalom között. /Ugy tűnik, hogy az igeves nominalizációk esetében éppen ez a grammatikailag átértékelődött prediktatív viszony különbözteti meg az ilyen alakulatokat mind az állitmány névszói alárendeltjeként jelentkező tárgy és határozó együttesétől, amelyek egymással közömbös grammatikai viszonyban állnak, mind pedig az alárendelt mondat kifejtett predikatív viszonyától./

Kifejlett, valódi *accuativus cum infinitivói* szerkezetről tulajdonképpen csak akkor beszélhetünk, amikor az egy mondategységen belül, tehát pl. egy függő kérdést tartalmazó mellékmondatban mondat szintű, predikatív viszonyként jelentkező kapcsolatból a főlérendelt tag tárggyá degradálódásával az azt alanyként determináló tag a mondat szintje alá süllyed, s nincs többé közvetlen kapcsolata a *verbum regens*ssel:

Igy magyarázható az *accusativusi* alak olyan szintaktikai környezetben is, amely kizárja a tárgyi mondatrész jelenlétét:

A nominativusi forma ugyanis csak a mondat szintű alanyt illeti meg, s a vele kongruatív kapcsolatban álló elemeket. Mindenesetre, anélkül, hogy az átkeresztelés igényével lépnénk fel, meg kell állapítanunk, hogy a szerkezeten belüli hierarchikus viszonyoknak jobban megfelelné az "infinitivus cum accusativo" elnevezés.

A nominativus cum infinitivo néven ismert szintaktikai jelenség a közkeletű definíciók értelmében nem más, mint a tárgyi használatú accusativus cum infinitivónak szabályos funkcióváltása az ige passivumba kerülésével.¹⁶ Eszerint jogosnak tűnhet az az állítás, hogy passzív alakú verba dicendi et sentiendi mellett a mondat alanya a nominativus cum infinitivo.¹⁷ Csak-hogy ez nem így van. Alanyi funkcióban -- az úgynevezett személytelen használatban -- accusativus cum infinitivo áll a dicitur, traditur, creditur stb. állítmányok mellett is! A nominativus cum infinitivót tartalmazó mondat állítmánya mindig személyesen értelmezett passivum: egy "dicar" alaknak pedig semmiképpen sem lehet alanya egy infinitivus, vagy akár infinitivusi domináns taggal a mondatba kapcsolt szerkezet, csakis az "ego".

Mit mutat az ilyen mondatok szerkezete?

Xanthippe, Socratis philosophi uxor, morosa admodum
fuisse fertur et iurgiosa.¹⁸

			fertur	
Xanthippe		morosa	fuisse	et iurgiosa
	uxor		admodum	
	Socratis			
	philosophi			

A szenvedő állítmányhoz szerkezetes alany tartozik; halmozott s egyik elemében szerkezetes összetett név-
szói-igei állítmány süllyedt infinitivusi köntösben a
verbum regens alárendeltjévé, s mondatbeli szerepe a
subiectum praedicativuméval azonosítható: Milyenek mon-
datik? magyarul! Milyenek tartják Xanthippét?

A különbség az accusativus cum infinitívóhoz ké-
pest minőségi. Ott a mondat szintje alá süllyedt alá-
rendelt cselekvéshordozónak semmi közvetlen kapcsolata
nincs a mondategység állítmányával; itt az igenév által
megjelölt minőségnek, állapotban-létnek /máskor cselek-
vésnek/ a hordozója felemelkedett a mondat szintjére.
Ezzel pedig megváltozott a közlésbeli helyzete is: ref-
lektorfénybe került.

Igazolják-e ezt a feltevést a szövegösszefüggések?
Az elemzett mondat esetében feltétlenül: egy Xanthippé-
ről és Szókratészról szóló anekdotát ezet ugyanis be.
De nem lenne egyenértékű az accusativus cum infinitivo
a Cicero által választott formával a következő mondat-
ban sen:

Idem /=*Thales*/ primus defectionem solis, quae *Astyage* regnante facta est, praedixisse fertur.¹⁹

Nemcsak a mondatban *Thales* a főszereplő, hanem az egész szövegegységnek ő a témája, róla mondja, neki tulajdonítja sok egyéb mellett az említett napfogyatkozás megjövendölését is.

A példák légiójával folytathatnám, de nem teszem már csak azért sem, mert minden latin grammatika legriasztóbb kúsahegyei azok a példák, amelyek a szabályt illusztrálják, s amelyeket legalább annyi kivétel felsorolása követ, úgy, hogy ezek sorát ismét a kivételekhez képest is rendhagyó mégisek halmaza tegye még nehezebben áttekinthetővé. Pedig ami formálisan kivétel és rendhagyó, az funkcionálisan nagyon is szabályszerű és indokolt.

A *verba sentiendi et dicendi passivumai* mellett, kivételnek tűnnek a személytelen szerkesztésű *accusativus cum infinitivók*:

*Traditum est etiam Homerum caecum fuisse.*²⁰

A konstrukcióban alárendelt szerepet kapott Homérosz azonban az elbeszélés egész menetében csak epizódszereplő, egyik illusztrációja annak, hogy a vakság jól összehívó dicső tettekkel, jeles erényekkel, bölcsességgel.

És ha Cicero a kivétel alól is kivételt szerkeszt, annak is a közlés természetében rejlő oka van:

Est enim reus, qui huius dictus est et adiutor fuisse,
et conscius, P. Acitius.²¹

A nyomatékot, amelyet az infinitivusnak a mondat szintjébe beépített cselekvéshordozója élvez, bizonyára megtette az anyanyelvi hallgatóság számára ennek a szerkesztésmódnak szokatlan, de indokolt volta.

Milyen tanulságokat vonhatunk le mindezekből?

1. A mondategység belső, konstrukcionális jegyei szoros kapcsolatban vannak a közlemény egészével, egy fogalomnak alsóbb vagy magasabb szinten való beépítettsége közlésbeli szerepének, súlyának is függvénye.

2. Minden beszélő a mondanivalójának leginkább megfelelő nyelvi formát választja; minél tudatosabb beszélő, annál inkább törekszik erre, s minél kultúráltabb beszélő, annál inkább fog ez neki sikerülni. A nyelvész által elvégzett szerkezetváltások, adekvát-nak vélt transzformációk behelyettesítgetése, a mondatok manipulálása a nyelvi tények értékét is meghamisíthatja, ha nincs tekintettel a valós közlési helyzetben szerkesztődött szövegek teljességére.

J e g y z e t

- ¹ Ilyesféle kísérlet a Classical Foundation Course Cambridge-ben, amelyről P. W ü l f i n g -- G . G i n d e r nyomán H o r v á t h M a r - g i t tájékoztat az Idegen Nyelvek Tanítása 1973/1 28--9. lapján.
- ² Például: R . N i c k e l : Programmiertes Lernen im Lateinunterricht. Gymnasium 79, /1972/ 62--68.
Uő. Altsprachlicher Unterricht. Neue Möglichkeiten seiner didaktischen Begründung. Darmstadt, 1973. /Ism.
K . B a y e r : Gymnasium 81, /1974/ 422--423/;
U ő : Die Alten Sprachen in der Schule. Didaktische Probleme und Perspektiven. Kiel, 1974. /Ism. J .
G r u b e r : Umriss einer neuen Didaktik. Gymnasium, 82, /1975/ 352--357/; N é m e t h n é H o r -
v á t h M a r g i t : Szakmódszertani munkaközös-
ség a kölni egyetemen. AntTan. XXII, /1975/ 132--135;
H . V e s t e r : Erfolgskontrolle und Latein in den USA. Gymnasium 81, /1974/ 407--414; H . - P .
D r ü g e m ü l l e r : Latein im Sprachunterricht einer neuen Schule. Stuttgart, 1972. /Ism. E .
G e b h a r d t , Gymnasium 83, /1976/ 123--124./
A magyarországi állapotot T ó t h J ó z s e f ismerteti Középiskolai latintanításunk helyzete c. összefoglalásában, AntTan. XIX, /1972. 105--110. --
A középiskolai oktatás hiányosságainak következménye a felsőoktatásban is érezhető, s nem is elsősorban a latin szakos képzésben. Vő.: Die Bedeutung des Lateins für die Geisteswissenschaften. /Hsg. von der Philosophischen Fakultät I der Universität Zürich./ Zürich, 1966.; F . F a j e n : Überlegung zum sog. Lateinunterricht für Hörer aller Fakultäten an der Universität. Gymnasium 81, /1974/ 90--92;
M . K o r c h m á r o s V a l é r i a : Javaslatok a nem latin szakos hallgatók latin nyelvi képzésének korszerűsítésére. A József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadványában, Szeged, 1977. 184--203.
- ³ H . S t e i n t h a l : Zur Praxis einer transformationell-generativen Grammatik im Lateinunterricht. Gymnasium 80, /1973/ 101--128; K . B e y e r - -
D . C h e r u b i m : Linguistik und alte Sprachen. Eine Polemik? Gymnasium 80, /1973/ 251--279;
P . - R . S c h u l z : Alte Sprachen auf neuen Wegen? Das Studium der Klassischen Philologie an vier neugegründeten Universitäten. Gymnasium 80, /1973/ 510--540; a témához különösen l. 520--522; J . L a -
t a c s : Klassische Philologie und moderne Linguistik.

Gymnasium 81, /1974/ 67--89; H. H a p p :
Möglichkeiten einer Dependenz-Grammatik des Latei-
nischen. Gymnasium 83, /1976/ 35--58.

- 4 Dr. B a n ó I s t v á n : Szövegelemzés és szó-
tárhasználat a latin nyelvoktatásban. Az Idegen Nyel-
vek Tanítása /a továbbiakban INyT./ 1968/6. 180--185;
U ő : A gimnáziumi latin tantervi szójegyzék és alkal-
mazásának módszertani vonásai. AntTan. XV, 1968.
110--129; Dr. B a r t h a L á s z l ó n é :
Az érdeklődés felkeltésének problematikája a latin
nyelv tanításában. INyT. 1970/4 120--122; J a n -
t y i k J á n o s : Régi latintanárok -- új la-
tintanterv. INyT. 1967/2 58--60; K a t o n a
R e z s ő n é : Aktivizáló eljárások a latintanítás-
ban. INyT. 1969/5 148--151; U ő : Az antik kultúra
megismertetésének helye és szerepe a latintanításban.
INyT. 1972/6 180--190; Dr. L e s s i V i k -
t o r : Megjegyzések a korszerű latintanítás érde-
kében. INyT. 1965/5 150--153; U ő : Szövegközpon-
túság a latinórán. INyT. 1968/2 51--52; U ő : A la-
tin Tanterv és Utasítások a gyakorlati munka tapaszt-
alatai alapján INyT. 1970/1 23--24; Dr. N a g y
F e r e n c : Funkciókörbeli központok a latinnyelv-
tanításban. INyT. 1965/1 26--31; T e g y e y I m -
r e : Középiskolai latin nyelvoktatásunk főbb problé-
mái. AntTan. X, /1963/ 285--294; T e r é n y i
J ó z s e f : Próbálkozások az önálló fordítási kész-
ség fejlesztésére a latinoktatásban. INyT. 1968/3
65--72; Dr. T ó t h J ó z s e f : A sikere-
sebb és korszerűbb latintanításért, INyT. 1972/4
114--121.
- 5 P. M a y e r E r i k a -- T ö t t ö s s y C s a -
b a : Latin mondattan és stilisztika. Bp., TankK.
1958; T e g y e y I m r e -- V e k e r d y J ó -
z s e f : Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba.
Bp., TankK. 1965; T e g y e y I m r e -- V e -
k e r d y J ó z s e f : A latin nyelv története.
Bp., TankK. 1968.
- 6 T ö t t ö s s y C s a b a : A latin gerundivum.
AntTan. XVI, /1969/ 205--208; U ő : The Development
of the Greek and Latin Acc. and Nom. c. Inf. = Annales
Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando
Eötvös Nominatae, Sectio Classica, Tomus II. 1974.
9--16; U ő : A görög és latin infinitívusos szerke-
zetek. AntTan. XXII, /1975/ 13--19; U ő : The
Participium Absolutum in the Greek, Latin and
Sanskrit, = Annales ... Sectio Classica Tom. III.
1975. 11--16.
- 7 Nyelvi rendszer és valóság, Bp., AkadK. 1971.

- 8 T e r é n y i J ó z s e f : Élő nyelvi tanítási módszerek a gimnázium I. osztályos latintanításban, INyT. 1967/4 121--125; D r. N a g y F e r e n c : A latin metodika és az élő idegen nyelvek tanításának módszertana. INyT. 1972/3 78--87. -- A nyelvtudomány, és a latin nyelvoktatás külföldi kísérleteinek hasznosítható eredményeit B a n ó I s t v á n igyekezett közvetíteni a középiskolai tanárok számára: A korszerű latintanításért. /Kísérletek és eredmények a latin-tanítás korszerűbbé tétele érdekében Franciaországban és Belgiumban/ AntTan. X, /1963/ 271--284; U ő : Hagyományos nyelvtan, korszerű nyelvszemlélet. INyT. 1974/2 42--59.
- 9 D e m e L á s z l ó : A beszéd és a nyelv. Bp., TankK. 1976. 5.
- 10 V ü : D e m e L á s z l ó : A nyelvről--felnőtteknek, Bp., Gondolat, 1966. 32--34, 97--132; U ő : Az általános nyelvészet alapjai. Bratislava 1969. 15--31; 74--120; U ő : A beszéd és a nyelv. Bp., TankK. 1976. 9--28; 59--98.
- 11 D e m e L á s z l ó : Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata. Bp., AkadK. 1971.
- 12 B é k é s i I m r e : Tipológiai és gyakorisági adatok a bekezdésnyi beszédmű szerkezetéről. Néprajz és Nyelvtud. 17--18; /1973--74/ 9--18; U ő : A mondatok sorrendjének és logikai kapcsolódásának összefüggése négymondatos beszédművekben. Néprajz és Nyelvtudomány 19--20; /1975--76/ 311--329; U ő : A bekezdésnyi beszédmű tömbösödésének és szinteződésének kísérleti vizsgálatáról. ANyT. 11, /1976/ 15--25; U ő : A beszédmű értékű bekezdés konstrukciós formái. Kandidátusi értekezés tézisei. Bp., 1976; D i e n e s D ó r a : A hiányos mondat kérdéséhez. Néprajz és Nyelvtud. 17--18; /1973--74/ 19--25; U ő : A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiégészülése. Nyelvtud. Ert. 98. sz.
- 13 P l a s z k o n y L á s z l ó : Mondatelemzési lehetőségek és formák. Magyar Nyelvőr 98, /1974/ 196.
- 14 V ü : H o f m a n n -- S z a n t y r : Lateinische Syntax und Stilistik. München, 1965. 353 skk.

- 15 T ö t t ö s s y C s a b a : The Development ... =
Annales, Sectio Classica, Tom. II. 9--16; U ó : A G ü -
r ö g é s latin infinitivusos szerkezetek. AntTan. XXII,
/1975/ 13--19.
- 16 H o f m a n n -- S z a n t y r : i.m. 363.
- 17 L . : Latin nyelvtan a gimnáziumok számára /Szerk.
N é m e t h J ú n o s Bp., TankK. 1968¹³ 139 old.
-- Hogy ez a felületes általánosítás milyen kártéko-
nyan terjed, mutatja, hogy dr. C s o n k a
F e r e n c is kritikátlanul elfogadja ezt a tételt
nyelvi tényként egyébként kitűnő dolgozatában: Állit-
mányi jelző és értelmező a latin mondatban. INyT.
1971/4 118.
- 18 Gell. I 17, 1.
- 19 Cic. De div. I 49, 112.
- 20 Cic. Tusc. 5, 114.
- 21 Cic. pro Caelio 10, 23.